УДК 371.13

ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В УКРАЇНІ

Людмила Катревич

У статті проаналізовано основні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю у ВНЗ України. Представлено елементи позитивного досвіду підготовки цих фахівців в університетах Великобританії. Увагу зосереджено зокрема на змістовому та методологічному компонентах підготовки. На основі порівняльного аналізу запропоновано рекомендації щодо вдосконалення підготовки педагогів гуманітарного профілю в Україні з використанням позитивного досвіду Великобританії.

Ключові слова: майбутні вчителі гуманітарних дисциплін, професійна підготовка, зарубіжний досвід, змістовий та методичний компоненти, навчальні плани та програми.

Глобалізаційні тенденції в українському суспільстві та його орієнтація на європейські цінності зумовили потребу переглянути вітчизняну систему освіти. Для навчання молодого покоління знанням про Європу оновлюється зміст шкільних предметів, передусім гуманітарних. Крім того, кінець XX століття відзначився появою нових суспільствознавчих дисциплін у середній школі, зокрема, громадянської освіти та предметів духовно-морального спрямування (релігієзнавство, етика, культурологія тощо). Зважаючи на це, виникає і необхідність у налагодженні якісно нової професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін як фахівців, чия діяльність спрямована на полікультурне виховання української молоді в дусі гуманізму та демократії. Не останню роль у цьому відіграватиме впровадження позитивного досвіду професійної підготовки педагогів зарубіжних держав, допомагаючи здолати усталені стереотипи та виявити нові підходи до професійного становлення вчителя. Особливо вартий уваги досвід Великобританії як високорозвиненої європейської держави з якісною освітою, яка увібрала в себе багатовікові національні традиції та новітні світові тенденції.

Система освіти Великої Британії завжди перебувала в полі зору вітчизняних дослідників. Зокрема розглядається професійно-педагогічна підготовка вчителів у Великій Британії (Н. Яцишин), формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу (Ю. Кіщенко), стандартизація професійної підготовки вчителів (Н. Авшенюк), тенденції розвитку освіти дорослих (С. Коваленко), особливості методичної підготовки вчителів англійської мови у Великій Британії (І. Задорожна), організація профільного навчання у старшій школі (Н. Костенко), професійна

підготовка майбутніх учителів іноземних мов у Великій Британії (В. Базуріна), професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії (А. Соколова), охарактеризовано соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи (О. Волошина), етнопедагогічні традиції виховання (М. Тадєєва, О. Скринська), розвиток мовної освіти в середніх і вищих навчальних закладах (О. Кузнецова) тощо. Професійну підготовку вчителя в Україні досліджували О. Абдулліна, А. Алексюк, Г. Андреєва, Ю. Бабанський, М. Болдирєв, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, І. Ісаєв, Л. Кондрашова, О. Мороз, Н. Ничкало, О. Пєхота, Т. Сущенко, І. Тимченко, Г. Троцко та ін.

Попри велику кількість досліджень у галузі професійної підготовки вчителів в обох країнах, порівняльні дослідження професійної підготовки вчителів гуманітарного профілю у Великобританії та Україні відсутні.

Метою нашої статті є розкрити британський позитивний досвід підготовки вчителів гуманітарних дисциплін, зосереджуючи увагу зокрема на характерних ознаках змістового та методичного компонентів, притаманних процесу підготовки саме цих фахівців. На основі вищевказаного виокремимо можливості вдосконалення професійної підготовки педагогів гуманітарного профілю в Україні.

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) зазначено, що в Україні освіта ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; вона утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями [4]. На противагу цій думці, сучасна дослідниця О. Волошина стверджує, що в умовах глобалізації, зміни технологій, переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку та інших властивих нашій цивілізації рис, основні цінності освіти залишаються правильними, але недостатніми для розвитку особистості, для здійснення індивідуальної і продуктивної освіти [2, с. 147]. Погоджуючись із її судженнями, доповнимо, що розв'язання специфічних проблем вітчизняної освіти, які виникають у новому часі, на нашу думку, можливе через використання передового зарубіжного досвіду, зокрема британського, що може підвищити якісний рівень підготовки педагогічних кадрів і соціальну значущість української системи педагогічної освіти, виявити і розглянути нові підходи до професійного становлення вчителя, а також відмовитися від загально-прийнятих штампів в галузі навчання і виховання молодого покоління.

Попередньо здійснений порівняльний аналіз професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін у Великобританії та Україні дає можливість виокремити ідеї та положення, які є актуальними та перспективними для здійснення професійної підготовки цих фахівців у вітчизняних ВНЗ.

1. Створення окремих спеціальностей підготовки вчителів середніх шкіл з предметів громадянської освіти і релігієзнавства.

Зважаючи на те, що у Великобританії такі дисципліни, як громадянська освіта та релігієзнавство, є обов'язковими шкільними предметами, у цій державі

запропоновано професійну підготовку вчителів середніх шкіл як окрему педагогічну спеціальність для викладання вказаних предметів. Загалом британські ВНЗ пропонують програми підготовки з ширшого кола шкільних гуманітарних дисциплін, зокрема: англійської мови та літератури, історії, права, іноземної мови, географії, громадянської освіти та релігієзнавства. В Україні ці програми, як правило, обмежуються підготовкою вчителів української мови і літератури, іноземної мови і зарубіжної літератури, історії, а громадянська освіта і релігієзнавство найчастіше є спеціалізаціями гуманітарно-педагогічних спеціальностей. У Сполученому королівстві налагоджено систему якісної професійної підготовки майбутніх учителів з теології та релігії у ВНЗ, в той час як в Україні більше надається перевага перепідготовці педагогічних кадрів гуманітарного профілю. Вважаємо, що досвід Великобританії університетської теоретико-методологічної професійної підготовки майбутніх учителів громадянської освіти та релігієзнавства є актуальним для України насамперед для забезпечення середніх шкіл якісним, кваліфікованим педагогічним персоналом.

2. Запровадження прозорого професійного відбору абітурієнтів через професійно-орієнтоване та психологічне тестування на перевірку придатності особистості до педагогічної діяльності в цілому.

Психологічні тестування для визначення профорієнтації учнів проводяться в українських школах у старших класах, проте результати цих тестів не враховуються приймальною комісією під час вступної кампанії. Сьогодні у Великобританії, зокрема в Англії, розроблене та з вересня 2013 року активно застосовується тестування з перевірки професійних навичок на математичну та лінгвістичну грамотність. Таке тестування не дублює шкільні екзамени з відповідних предметів, його завдання перенесені на професійний контекст та мають на меті виявити не предметні знання, а відповідні уміння для виконання професійної ролі вчителя [7, с. 2]. На нашу думку, для виявлення абітурієнтів, які мають відповідний особистісний потенціал, на основі якого може у подальшому розвинутись справжній педагог-професіонал, державі слід врегулювати питання щодо врахування результатів тестування на професійну придатність приймальними комісіями. Для уникнення фальсифікації результатів доцільно проводити таке тестування у спеціально створених центрах на базі місцевих органів управління освіти за участі незалежної комісії.

3. З метою реалізації принципів особистісно-орієнтованого навчання на законодавчому рівні зобов'язати всі ВНЗ включити предмети особистого вибору студентів у навчальні плани гуманітарно-педагогічних спеціальностей. На рівні Міністерства освіти і науки зафіксувати кількість вибіркових навчальних курсів, які повинні вивчатися протягом кожного семестру. Надати автономію університетам у розробці навчальних програм вибіркових курсів відповідно до науково-дослідної роботи викладачів кафедр.

Характерним для української педагогічної освіти є і принцип неелективності навчальних курсів, тобто студенти фактично не мають можливості самостійно обирати навчальні дисципліни відповідно до своїх інтересів, як це є

у Великобританії, де пропонуючи студентам альтернативні дисципліни для самостійного вибору, навчальні заклади тим самим реалізовують особистісно-орієнтований підхід до навчання. Так, британські ВНЗ дають студентам можливість самостійно обирати від 2 до 4 дисципліни із 10-20 запропонованих кожного семестру, в залежності від курсу навчання. Можливості вибору курсів студентами лише нещодавно почали впроваджуватись у рамках освітніх програм і представлені в навчальних планах лише деяких вітчизняних університетів (Львівський національний університет ім. І. Франка, Вінницький державний університет ім. М. Коцюбинського, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди тощо).

4. Розробити зміст навчальних програм з урахуванням сучасних світових та вітчизняних тенденцій, зокрема проблем полікультурної освіти, європейських цінностей тощо.

В Україні при підготовці вчителів гуманітарних дисциплін поки що приділяється недостатньо уваги вивченню європейських цінностей, зокрема у підготовці вчителів української філології ці аспекти практично відсутні. Як показало дослідження, переважна частка реалізації європейського виміру припадає на підготовку вчителів іноземних мов: в навчальних програмах приділяється увага соціокультурним та інтеркультурним аспектам, які торкаються міжкультурних стосунків. У той же час у навчальних планах бакалаврів гуманітарних наук британських ВНЗ, зокрема в Університеті Бірмінгема, знаходимо чимало курсів, спрямованих на опанування знань про Європу, зокрема: «Міжкультурна теологія» (спеціальність «Теологія і релігія»), «Тоталітарна Європа», «Європейський трудовий та соціалістичний рух», «Історія європейської інтеграції з 1945 р.», «Вступ до європейської політичної філософії» (спеціальність «Історія») тощо.

5. Під час навчального процесу застосовувати інноваційні технології та методики підготовки, в основі яких – ідеї навчання через взаємодію з іншими, пошуки рішень проблемних ситуацій, забезпечення вільної, самостійної навчально-пошукової діяльності студентів, розвиток у них критичного мислення.

Аналіз навчальних планів та програм підготовки майбутніх вчителів гуманітарних дисциплін, а також дослідження вітчизняних науковців засвідчують, що в Україні домінують традиційні методи організації навчального процесу, технології особистісно-орієнтованого та пошукового навчання перебувають на етапі запровадження, застосовуються мало та використовуються здебільшого при вивченні практичних дисциплін, за якими слідують певні практичні (польові, дослідницькі) роботи. Студент часто виступає як пасивний продукт педагогічних впливів, диктату суспільства і колективу [1, с. 154], що пояснюється тривалим впливом на українську освіту радянських догм, небажанням викладачів «старої» ланки переходити до застосування нових технологій та методик навчання. Вважаємо, що це в подальшому може сприяти наслідуванню молодими вчителями традиційного диктаторського підходу до навчання (що особливо небажано для педагогів гуманітарного профілю) та суперечитиме принципам демократизації та

гуманізації освіти. В той же час у навчальних закладах Великобританії при підготовці фахівців гуманітарного профілю активно застосовуються особистісні орієнтовані технології та методи пошукового навчання, такі як проблемне навчання, індивідуальні та групові проекти, метод випадків, польові роботи, дослідження тощо. Такі методичні підходи дають змогу розвинути ключові уміння, навички, особистісні якості та ціннісні орієнтації, які є пріоритетними для подальшої професійної діяльності педагогів-гуманітаріїв. У процесі пошукового навчання студенти мають змогу значно розширити коло своїх знань як із власного предмету, так і з дисциплін усього гуманітарного циклу, розвивати критичність мислення, комунікативні навички (усні й письмові) та навички колективної взаємодії, уміння раціонально використовувати час (що особливо важливо для майбутніх педагогів). Проблемне навчання, дослідження та розвідки, групові проекти та польові роботи розвивають такі важливі для майбутнього учителя-гуманітарія якості як чутливість, наполегливість, повага, толерантність, готовність до діалогу тощо. Як було виявлено, пошукове навчання є основою для створення натуралістичного середовища навчання, що є необхідно для якісної професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін [3 , с. 80].

6. Підвищення рівня комунікативної підготовки, навичок критичного мислення та творчих здібностей майбутніх учителів гуманітарного профілю шляхом використання відповідних форм та методів оцінювання знань.

Для розвитку комунікативних навичок, а також уміння критично мислити слід активно використовувати написання есе та творів-роздумів як методів оцінювання при вивченні тієї чи іншої проблеми з різних гуманітарних предметів. Студент повинен якнайчастіше висловлювати власне бачення конкретної проблеми і пропонувати, якщо це потрібно, шляхи її розв'язання. В Україні сьогодні широко застосовується така форма оцінювання як тестовий контроль. Його переваги полягають у виявленні конкретних знань студента та швидкості перевірки, витрачанні викладачем меншої кількості часу на оцінювання тестів. У той же час, тести відтворюють знання теоретичного матеріалу з певного предмету, але вони не демонструють і не розкривають власних думок, вражень, спостережень студента, загалом не носять характеру проблемності, цим самим не розвивають творчості та критичності мислення, не вдосконалюють комунікативні навички студентів гуманітарного профілю. Як показали дослідження, у Великобританії найпоширенішою формою оцінювання навчальної діяльності студентів гуманітарного профілю є написання описових і проблемних есе, есе-роздумів, які стимулюють творче мислення та розвивають зв'язне мовлення. Написання есе також допомагає студентам зміцнити власне розуміння тієї чи іншої теми, проблеми тощо, більш глибоко охопити конкретну предметну область, стимулювати мислення за допомогою збирання аргументів, практикувати у використанні спеціальної термінології, чітко та логічно виражати власні думки тощо [6]. Розвитку усного мовлення та риторичним навичкам студентів сприяють усні презентації проектних робіт.

7. Використання освітнього потенціалу міждисциплінарного підходу, створення зв'язків між гуманітарними дисциплінами: суспільствознавством, основами філософії, громадянською освітою, правом, географією, мовою, літературою, мистецтвом тощо.

Сьогодні в українській гуманітарній педагогічній освіті впроваджуються деякі інтегровані курси, але цей процес характеризується повільністю та стихійністю, так як інтегровані дисципліни запропоновано не у всіх ВНЗ або ж запропоновано у різній кількості та з різним змістовим наповненням, та неоднаковими дисциплінарними поєднаннями. Перевага надається одно-аспектним дисциплінам з вивчення мов, літератур, культур, історії тощо. Предметна розрізненість може стати однією з причин фрагментарності світогляду педагога гуманітарного профілю, в той час, як в сучасному світі переважають тенденції до економічної, політичної, культурної, інформаційної інтеграції. У навчальних планах ВНЗ Великобританії, зокрема університетах Бірмінгема, Брістоля, Лондона тощо знаходимо широкий спектр навчальних дисциплін, які надають можливість інтегрувати знання з різних гуманітарних предметів, а саме літератури та історії, літератури та культури, мови та політики, історії та релігії, географії та культури, географії та історії, історії та політики тощо.

Для прикладу наведемо назви декількох навчальних модулів, які запропоновано для вивчення студентам спеціальності «Історія» на 1--3 кур-сах Університету Бірмінгема (рівень «Бакалавр мистецтв» – Bachelor of Arts): «Погода, клімат та історія людини» («Weather, Climate and Human History»); «Вступ до ЗМІ, культури та суспільства» («Introduction to Media, Culture and Society»); «Людське суспільство та культурні зміни» («Human Societies and Cultural Change»); «Місце жінки: історія жінок Англії в період з 1857 до 1990-х рр.» («A Woman's place: a history of women in England from 1857 to the 1990s»); «Злочинність та громадський порядок у середньовічній Англії» («Crime and public order in medieval England»); «Великі міста та маленькі світи: створення ранніх сучасних міст» («Big cities and small worlds: the making of the early modern cities»); «Витоки англійського пейзажу» («The origins of the English landscape») тощо [5]. Як бачимо, наведені навчальні курси мають характер інтегрованості, взаємопов'язаності одразу кількох сфер суспільного життя, що допомагає студентам краще осягнути його проблемність та багатосторонність, розвивати критичне мислення навички аналізу. Британський досвід може стати у нагоді у процесі впровадження інтегрованих дисциплін у навчальний процес при підготовці майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в українських ВНЗ.

Запропоновані рекомендації та можливості використання окремих складових досвіду професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін у ВНЗ Великої Британії є в цілому своєчасними для України та спрямовуються на розв'язання протиріч та проблем, які існують у вітчизняній системі професійної підготовки педагогів. Варто також зазначити, що ядром і кінцевою метою на кожному рівні вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю повинна бути власне особистість, сформований учитель і високопрофесійний фахівець, реалізація усього його потенціалу

та задоволення його освітніх потреб, стимулювання його до саморозвитку та самовдосконалення. Важливо, щоб цей підхід не носив формального характеру, а впроваджувався через реальні дії і приносив реальні результати.

Список використаних джерел:

1. *Бобраков С. Порівняльний аналіз узагальненого досвіду професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини та України / С. Бобраков // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 2-3. – С. 152–157.*
2. *Волошина О. В. Соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великій Британії: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Володимирівна Волошина. – К., 2006. – 258 с.*
3. *Катревич Л. В. Методи професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в університетах Великобританії / Л. В. Катревич // Український психолого-педагогічний науковий збірник. – 2014. – № 3. – С. 76–81.*
4. *Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. 2002. – № 33. – С. 4–6.*
5. *BA History [Електронний ресурс] / University of Birmingham. – Режим доступу: http://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/history/history.aspx#CourseDetailsTab. – Назва з екрану.*
6. *Gauntlett D. Essay Writing. The essential guide [Електронний ресурс] / D. Gauntlett. – Institute of Communications Studies – Study Skills. – Режим доступу: http://www.theory.org.uk/david/essaywriting.pdf. – Назва з екрану.*
7. *Training our Next Generation of Outstanding Teachers. Implementation Plan. – 2011. – 17 p.*

References:

1. *Bobrakov, S. (2013). Porivnjal'nyj analiz uzagal'nenogo dosvidu profesijnoi' pidgotovky vchyteliv u VNZ Nimechchyny ta Ukrai'ny. Porivnjal'no-pedagogichni studii', S. 152-157. [Contrastive analyses of penalized experience of teachers' professional training in HEE of Germany and Ukraine].*
2. *Department for Education, (2011). Training our Next Generation of Outstanding Teachers. Implementation Plan. p. 17.*
3. *Gauntlett, D. (n.d.). Essay Writing. The essential guide. [online] Institute of Communications Studies – Study Skills. Available at: http://www.theory.org.uk/david/essaywriting.pdf [Accessed 3 Jun. 2015].*
4. *Katrevych, L. (2014). Metody profesijnoi' pidgotovky majbutnih uchyteliv gumanitarnyh dyscyplin v universytetah Velykobrytanii'. Ukrai'ns'kyj psyhologo-pedagogichnyj naukovyj zbirnyk, pp. 76–81. [The methods of professional training of future teachers of humanities in universities of Great Britain].*
5. *Osvita Ukrai'ny, (2002). Nacional'na doktryna rozvytku osvity. pp. 4-6. [National doctrine of education development].*
6. *University of Birmingham, (2015). BA History. [online] Available at: http://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/history/history.aspx#CourseDetailsTab [Accessed 3 Jun. 2015].*
7. *Voloshyna, O. (2006). Sociokul'turnyj komponent pidgotovky majbutnih uchyteliv pochatkovoi' shkoly u Velykij Brytanii'. dys. kand. ped. nauk. Cenralnyi instytut Pislyadyplomnoi Pedagogichnii Osvity Academii Pedagogichnyh Nauk Ukrainy. [Social-cultural component of training of future teachers of primary schools in Great Britain].*